

М. Я. Яструбський

Національний університет “Львівська політехніка”

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОНОМНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ВНЗ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

© Яструбський М. Я., 2016

Проаналізовано стан фінансування ВНЗ України, опрацьовано літературні джерела і законодавчі акти, що визначають порядок фінансування освіти і науки. Запропонований новий підхід до фінансового забезпечення діяльності автономних дослідницьких ВНЗ. Окреслено напрямки подальшого розвитку тематики.

Ключові слова: автономний ВНЗ, дослідницький, наука, фінансування, реформування.

FINANCIAL SUPPORT OF AUTONOMOUS RESEARCH INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF REFORMING

© Yastrubsky M., 2016

The article analyzes the state of funding of higher educational universities of Ukraine, elaborated literary sources and legal acts governing the financing of education and science. The author suggests a new approach to the financial support of the Autonomous research University. The article outlines areas for further development theme.

Key words: Autonomous University, research, science, funding, reform.

Постановка проблеми. Логістика як наука стає все популярнішою і застосовується в процесі оптимізації управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками. Нові сфери застосування логістики охоплюють як процеси, так і системи. У статті пропонується розгляд проблематики фінансового забезпечення ВНЗ України в секторі автономних дослідницьких освітніх закладів, започаткування яких передбачало підвищення ролі університету як центру освіти і науки з усіма перспективними наслідками.

Мета дослідження – аналіз та тенденції фінансового забезпечення автономних ВНЗ України і пошуки шляхів оптимального використання зовнішніх джерел та внутрішніх ресурсів.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити наявні джерела фінансування автономних дослідницьких ВНЗ України та пошук шляхів забезпечення умов для перетворення їх на центри розвитку освіти і науки;
- пошук і опрацювання внутрішніх резервів автономного ВНЗ з метою забезпечення перспективного розвитку й функціонування та ефективного використання наявних коштів;
- стимулювання інвестицій в діяльність автономних дослідницьких ВНЗ як додаткове джерело забезпечення поступального розвитку та функціонування автономного ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Започаткування самоврядних (автономних) дослідницьких національних ВНЗ в Україні розпочалося із затвердження Положення про дослідницький університет[1] та прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Деякі питання надання вищим навчальним закладам статусу самоврядного (автономного) дослідницького національного університету»[2]. Набуття провідними ВНЗ України статусу самоврядних дослідницьких – це не лише визнання важливої ролі цих освітніх закладів у підготовці науково-

педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації, фахівців для потреб національної економіки, а водночас набуття додаткових можливостей в питаннях розпорядження фінансовими ресурсами, що надійшли як плата за надані освітні послуги.

Питанням фінансового забезпечення ВНЗ та виявлення проблем і перспектив його вирішення присвячено праці провідних українських й зарубіжних науковців та державних діячів, серед яких можна виділити Г. Беккера [3], П. Друкера [4], Є. М. Бойка [5] Т. Боголіб, В. Геєця та інших.

Одноставною є позиція, яка передбачає державну підтримку освіти і науки, реформування застарілих та впровадження прогресивних методів фінансування, що відповідають вимогам сучасності.

Цілі статті. Незважаючи на достатньо широкий спектр проведених досліджень, проведених на рівні науковців, державних діячів, фахівців-практиків, питання фінансового забезпечення постає у все нових ракурсах. Вимоги сьогодення, спричинені насамперед набуттям ВНЗ нових статусів і розширенням правових форм діяльності, вимагають всебічного осмислення процесу реформування в плані фінансового забезпечення. У статті проаналізовано наявний стан фінансування ВНЗ, запропоновано механізм інтегрального підходу до забезпечення функціонування автономних дослідницьких ВНЗ України.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо питання фінансового забезпечення автономних дослідницьких ВНЗ України з позицій ідеології і практики реалізації програми фінансування.

Статус самоврядного (автономного) дослідницького ВНЗ дає його носіям низку переваг, які водночас зобов'язують їх до випереджувального розвитку вищої освіти, поглиблених наукових досліджень, інтеграції науки та освіти. Ідея розроблення і запровадження означеного статусу полягає в тому, що на виході роботодавець повинен одержати фахівця, який відповідає вимогам розвинутої економіки, а держава – дослідження, які мають важливе значення для поступального розвитку України. Самоврядні дослідницькі ВНЗ асоціюються також із міцними науковими школами, а їхні навчальні програми перебувають на передовому рубежі науки.

До завдань автономних дослідницьких ВНЗ входить наближення системи вищої освіти до потреб вітчизняної економіки та ринку праці, забезпечення її зіставності з моделями освіти європейських та інших провідних країн світу. Априорі їм притаманні більші гнучкість, конкурентоспроможність і пристосованість до вимог міжнародного ринку праці.

Виконання поставлених завдань пов'язане передовсім зі створенням сприятливого середовища для розвитку вищої освіти та належного фінансового забезпечення цих ВНЗ. Саме на фінансовому аспекті діяльності автономних дослідницьких ВНЗ зосередимо свою увагу.

Уряд України ухвалив низку заходів, спрямованих на реформування системи вищої освіти та імплементацію Закону України «Про вищу освіту». Для розвитку автономії та фінансової самостійності вищих та професійно-технічних навчальних закладів у розпорядженні власними надходженнями та диверсифікації джерел власних надходжень прийнято порядок розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг [6].

Якщо говорити про фінансування освіти і науки загалом, то в Україні цей показник становить 5,2 % ВВП, що є дуже низьким для нашої країни показником [7]. У 2014 році питома вага загального обсягу витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП становила 0,66 %, зокрема за рахунок коштів державного бюджету – 0,26 % [8]. У 2015 році рівень фінансування залишився приблизно на тому самому рівні. Така ситуація для України не є новою, а скоріше закономірною. Наявна в Україні криза призвела до ще більшого зменшення фінансування наукових досліджень і розробок.

У стратегії розвитку високотехнологічних галузей в Україні до 2025 року зазначено, що програми цільової підтримки наукової діяльності та стимулювання розвитку високих технологій в Україні фактично не працюють. Чинна система фінансування наукової сфери не передбачає доведення наукових розробок до їх комерційного використання. Так, за період 2004–2015 рр.

наукоємність ВВП скоротилася на 0,58 % і становила у 2015 р. 0,62 % ВВП – це мінімальне значення показника за всю історію незалежності України (у 1991 р. наукоємність ВВП становила 2,5 %) [9].

Унаслідок таких обсягів фінансового забезпечення наука в українському суспільстві має переважно пізнавальну та соціокультурну функції, адже зі світової практики відомо, що можливість впливу науки на рівень економічного розвитку виникає за умови її фінансування понад 0,9 % ВВП [9].

Згідно з даними Державної служби статистики, витрати на виконання наукових досліджень в Україні у % до ВВП не перевищують 0,4 %. Це ілюструє інформація, подана у таблиці.

Витрати на фінансування наукових досліджень в Україні

Рік	Витрати державного бюджету на наукові та науково-технічні роботи в Україні	Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП
2009	0,95	0,32
2010	0,91	0,38
2011	0,86	0,39
2012	0,84	0,41
2013	0,86	0,37
2014	0,82	0,33

Джерело [10]

Наведені дані наводять на думку, що в державному бюджеті взагалі не враховано коштів на проведення наукових досліджень. Фінансування загалом безпосередньо впливає на рівень наукових досліджень, хоча цей вплив не є прямим.

Фінансове забезпечення автономних дослідницьких ВНЗ як провідної складової вищої освіти України доречно розглядати з позицій зовнішнього забезпечення, яке охоплює бюджетні надходження на виконання поставлених перед освітнім закладом завдань, гранти, інші надходження, та в плані внутрішнього освоєння наявних фінансових ресурсів.

Процес реформування повинен охоплювати як першу, так і другу складову. На вищому державному рівні триває обговорення реформування системи фінансування вищої освіти в Україні. Як один із можливих варіантів такого реформування Міністерство освіти і науки запропонувало проект нового механізму фінансування вищої освіти.

Запропонована МОН модель фінансування вищої освіти складається з чотирьох елементів. Перший ключовий елемент – це базове (блочне) фінансування ВНЗ. Другий – соціальний фонд. Третій – фонд розвитку (фонд капітальних видатків). Четвертий – фонд державної цільової підтримки, де будуть закладені гроші на підтримку тих категорій населення, яким держава надає додаткову підтримку на здобуття вищої освіти [11].

Друга сторона фінансового забезпечення ВНЗ, зокрема їхні підкатегорії – автономних дослідницьких – зводиться до пошуку внутрішніх резервів і забезпечення вкладень тимчасово вільних коштів у програми перспективного розвитку.

Саме другій складовій зазвичай приділяється мало уваги в плані наукового осмислення й опрацювання, оскільки вважають, що розпоряджатися наявними ресурсами не складно – було би чим розпорядитись. Логіка цілком зрозуміла, особливо коли статистика свідчить про тенденції скорочення фінансування на фоні зростаючих інфляційних процесів.

Зосередимо свою увагу на проблематиці використання внутрішніх резервів автономного дослідницького ВНЗ, адже законодавчо визначений порядок розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, не є виправданим шляхом заощаджень, враховуючи, що означений статус не заперечує можливості для розпорядження вкладеннями в плані перспективного розвитку.

На державному рівні озвучена необхідність заміни категорії «державного замовлення» на фінансування вищих навчальних закладів. А це передбачає створення нової моделі фінансового забезпечення вищої школи, зокрема і автономних (самоврядних) дослідницьких ВНЗ.

Сьогодні автономні дослідницькі ВНЗ України знаходяться у привілейованому законодавчому полі, що зобов'язує їх до напрацювання реальних переваг в питаннях конкурентноздатності якості освітніх послуг, проведення наукових досліджень, пошукових робіт. Адже у перспективі до показників результативності діяльності ВНЗ пропонується включити кількісні і якісні характеристики наукових публікацій, науково-дослідну діяльність, показники працевлаштування випускників, залучення інших джерел фінансування для наукових досліджень, а це, своєю чергою, передбачає взаємозалежність державного фінансування з результативністю діяльності.

Залишається відкритим питання розпорядження отриманими коштами, які асоціюються передусім з визначенням форм і обсягів оплати праці працівників, порядком використання коштів, отриманих за рахунок надання платних послуг.

На рисунку наведено схему фінансового забезпечення та використання фінансових ресурсів автономного ВНЗ.

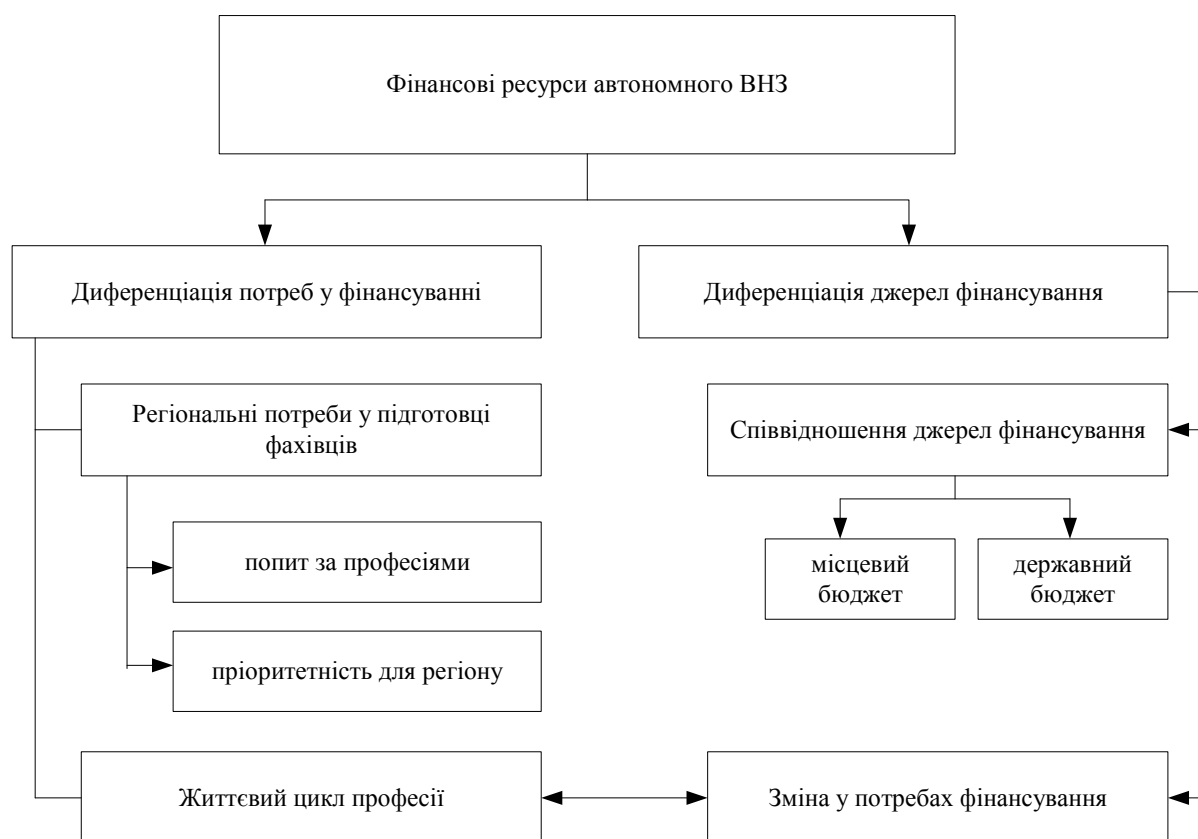

Схема фінансового забезпечення автономного ВНЗ

Джерело: власна робота

Особливої актуальності набуває питання фінансування ВНЗ з позиції перспективного розвитку. Такий підхід зобов'язує до належних розрахунків у сфері диверсифікації та диференціації фінансових ресурсів ВНЗ. Щодо диверсифікації джерел фінансування, то варто звернутися до ст. 71 Закону України «Про вищу освіту», яка регламентує порядок фінансування вищих навчальних закладів. Фінансують державні вищі навчальні заклади за кошти державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень[12].

Це означає, що місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад можуть фінансувати вищі навчальні заклади державної форми власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів, утримуючись від прийняття рішень, виконання яких може

призвести до неправомірного відчуження майна (зокрема земельних ділянок), що перебуває у розпорядженні ВНЗ.

Використання фінансових ресурсів автономного ВНЗ можна диференціювати за джерелами фінансування і за потребами у фінансуванні.

Фінансування самоврядних (автономних) ВНЗ – це динамічний процес, який безпосередньо пов'язаний з наявністю контингенту студентів та припливом вступників, що передбачає проведення прогнозних розрахунків потреби у фінансуванні на підготовку фахівців, затребуваних на ринку праці.

Регіональну потребу у підготовці кадрів у розрізі освітньо-професійних напрямків доречно визначати, враховуючи дію низки факторів: функціонуванням у регіоні базових шкіл, підприємств регіону, ВНЗ різних рівнів акредитації. Місце автономних ВНЗ в означеному процесі хоч і привілейоване, однак не безспірне. Конкурентне середовище спонукає до боротьби за вступників, які орієнтуються на затребуваність майбутньої професії.

Формалізоване оцінювання потреби у фахівцях, яке зазвичай проводять за допомогою статистичних методів та прогностичних моделей, потребує корегування на фактор інтеграційних процесів, які набирають все більших обертів. Студентів все більше приваблює отримання за результатами навчання дипломів європейського зразка, стажування за кордоном, наявності можливості прослухати курси з дисциплін іноземною мовою. Це лише невеликий перелік затребуваних вимог, які інтенсивно запроваджують і практикують сьогодні провідні ВНЗ і є привабливими для потенційних вступників. При цьому пропонувані програми не вимагають непомірних вкладень з боку студента, а розраховані на загальний контингент, а саме на тих, хто бажає вчитись, прагне професійного зростання.

Кожна професія, як відомо, має свій життєвий цикл. «У кожній професії є свій романтичний період і є період, коли вона перетворюється на рутинну. Бути шофером на початку минулого століття було важко і почесно. Сьогодні автомобілем може керувати будь-хто, а в більшості районів США життя без автомобіля практично неможливе. Так професія шофера пройшла повний цикл від інтелектуальної і романтичної до побутової та повсякденної за якісь 60 років. Цикл професії авіапілота теж наближається до закінчення і займе ті самі 60 років. Але час прискорюється, і нові професії мають набагато коротший цикл. Особливо це справедливо відносно професій, пов'язаних з інформаційними технологіями»[13].

Для зрілих стадій життєвого циклу професії характерні:

- масовість професії (кількість підготовлених професіоналів, освітніх програм, професійних співтовариств, частка в світовій економіці);
- велика кількість спеціалізацій всередині професії, поділ праці і вузька спеціалізація;
- превалювання обкатаних методик, готових технологій над розробленням і обкаткою нових прийомів і технологій; нові методи народжуються на стику наявних усередині професії технологій (на ранніх етапах сама професія народжується на стику декількох професій)[14].

Інформаційне суспільство, побудову якого Україна задекларувала в розділі 13 Програми інтеграції України в Європейський Союз, потребує фахівців нових професій. Вкладення у формування науково-педагогічного персоналу, здатного готувати фахівців інформаційно-технічної сфери, інформаційного суспільства стають одними із пріоритетних в Україні. Крім того, означений процес передбачає наявність відповідної матеріально-технічної бази, належного забезпечення навчального процесу.

Ресурсна підтримка з боку державного і приватного секторів під час проведення наукових досліджень дають змогу вивести вітчизняні дослідницькі ВНЗ на рівень рейтингових, що передбачає провадження такої політики, яка б стимулювала їх проводити дослідження на світовому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати дослідження наводять на думку про необхідність ґрунтовного дослідження процесу фінансування ВНЗ, зокрема її провідної складової – автономних дослідницьких освітніх закладів. Викладені у статті пропозиції потребують подальшого розвитку в плані проведення належних розрахунків, розроблення моделей перспективного

розвитку. Це передбачає створення на їх основі своєрідних науково-освітніх інкубаторів, які будуть спроможні інтегруватись зі світовими рейтинговими науково-просвітницькими центрами.

Державна підтримка наукових і освітніх установ, що працюють на міжнародному рівні, переходить до розряду пріоритетних. Це означає, що ВНЗ зі статусом автономних дослідницьких повинні включити зазначений показник в перелік основних, що потребує належної фінансової підтримки. Однак розвинути цю тематику плануємо у наступних публікаціях.

1. Про затвердження Положення про дослідницький університет: постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2010 №163. 2. Деякі питання надання вищим навчальним закладам статусу самоврядного (автономного) дослідницького національного університету: постанова Кабінету Міністрів України від 3.02. 2010 №76. 3. Беккер Г. С. Экономический взгляд на жизнь // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Сопред. редкол. Г. Г. Фетисов, А. Г. Худорков. – Т. V: В 2 кн. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов; отв. ред. Г. Г. Фетисов / Г. С. Беккер. – М.: Мысль, 2004. – Кн. 1. – С. 688–706. 4. Друкер П. О профессиональном менеджменте / П. Друкер ; пер. с англ. – М.: Вильямс, 2006. – 320 с. 5. Бойко Є. М. Витрати на підготовку кадрів в економіці держави : Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / Є. М. Бойко. – К.: Наук.-дослід. екон. ін.-т Міністерства екон. України, 2000. – Вип. 10. – С. 132–134. 6. Звіт уряду: куди зрушила освіта в 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/news/49760/>. 7. Гриневич Л. Я вирішила, що цей виклик треба приймати: газета ZN,UA [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/>. 8. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2014 році: [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://spresnaukproect.com.ua/uk/>. 9. Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2490.html. 10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 11. Совсун І. Р. Нова модель фінансування вищої освіти повинна бути прозорою й ефективною у використанні бюджетних коштів / Совсун І. Р. //Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmi.gov.ua/control/ru/publish/>. 12. Закон України “Про вищу освіту”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. 13. Донской М. В. Життєвий цикл програміста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polit.ru/article/2008/08/20/programmist/>. 14. Життєвий цикл професії програміста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://habrahabr.ru/post/54081/>.